

บทที่ 3

วิธีการวิจัย

1. การศึกษาการอนุรักษ์พืชท้องถิ่นและความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อเป็นแหล่งอาหาร (Food bank) ของชุมชนบนพื้นที่สูง

1.1 การสำรวจความหลากหลายทางชีวภาพและรวบรวมองค์ความรู้และภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชท้องถิ่น จำนวน 5 ชุมชน

พื้นที่ดำเนินงาน : ศ. แม่ลำน้อย (บ้านดงและห้วยห้อม) ศ. แม่สะเรียง (บ้านป่าแป๋) ศ. อ่างช้าง (บ้านขอบด้ง) และ ศ. ม่อนเงาะ

- 1) สำรวจความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชนและรวบรวมองค์ความรู้และภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์บริเวณครัวเรือน พื้นที่เกษตร และป่ารอบชุมชน (เพิ่มเติมสำหรับพื้นที่เดิมและพื้นที่ที่ยังไม่ได้สำรวจ)
- 2) ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลร่วมกับกลุ่มผู้รู้และสมาชิกชุมชน
- 3) สังเคราะห์ข้อมูลและจัดจำแนกพืชตามกลุ่มการใช้ประโยชน์ 5 กลุ่ม ประกอบด้วย พืชอาหาร พืชสมุนไพร พืชให้สี พืชพิษ และ พืชใช้สอยอื่นๆ พร้อมทั้งจัดจำแนกชื่อตามหลักอนุกรมวิธาน
- 4) นำเข้าข้อมูลที่ได้ทำการสำรวจและรวบรวมบันทึกในระบบฐานข้อมูลด้านการฟื้นฟูแหล่งอาหารและความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชน

1.2 การอนุรักษ์พืชท้องถิ่นในป่าธรรมชาติ (Buffer zone) โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน จำนวน 10 ชุมชน

พื้นที่ดำเนินงาน : ศ.แม่สะเรียง (บ้านป่าแป๋) หุ่นหลวง (บ้านห้วยอีค่าง) แม่ลำน้อย (บ้านดง) ห้วยเสี้ยว (บ้านใหม่สันตะยอม) โป่งคำ (บ้านป่าแดด) ปากกล้วย วาวี (บ้านดอยช้าง) แม่สอง (บ้านวะโดโกร) ดอยกลาง และแม่พริก

- 1) จัดประชุมร่วมกับชุมชนเพื่อหารือการอนุรักษ์พืชท้องถิ่นในป่าธรรมชาติ (Buffer zone) โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน
- 2) กำหนดขอบเขตพื้นที่ (Buffer zone) ที่จะทำการอนุรักษ์ร่วมกันกับชุมชน
- 3) วางแผนการดำเนินงานร่วมกันและปฏิบัติตามแผน (การเตรียมกล้าไม้ การเพาะขยายพันธุ์ การเตรียมพื้นที่ปลูก)
- 4) ปฏิบัติงานตามแผนที่ได้วางร่วมกัน
- 5) ติดตามผลการดำเนินงานและสรุปผล

1.3 การศึกษาวิธีการขยายพันธุ์ การปลูก และการเจริญเติบโตของพืชท้องถิ่นหายาก ใกล้เคียงหายากจากชุมชน และพืชท้องถิ่นที่มีศักยภาพ

พื้นที่ดำเนินงาน : แม่มะลอ โหล่งขอด (แม่สายป่าเมี่ยง) ดอยปู่ ห้วยเป้า วาวี (แม่พริก)

- 1) คัดเลือกชนิดพืชท้องถิ่น จำนวน 4 ชนิด แบ่งเป็น 3 กลุ่มได้แก่ (1) กลุ่มพืชที่มีสถานภาพเป็นพืชหายาก (rare species) ตามทะเบียนของ Thailand Red Data: Plant (Thawatchai et. al.,

2006) (2) กลุ่มพืชที่ใกล้สูญหายจากชุมชน และ (3) กลุ่มพืชที่มีศักยภาพในการพัฒนาต่อยอด เพื่อเพิ่มมูลค่า รวมทั้งพืชอื่นๆ ที่ชุมชนมีการใช้ประโยชน์แต่มีปัญหาในการปลูกเลี้ยง

- 2) ศึกษาวิธีการขยายพันธุ์และการปฏิบัติรักษาที่เหมาะสมสำหรับพืชแต่ละชนิด โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยมีรายละเอียดประกอบด้วย

กลุ่ม/ชนิดพืช	ประเด็นการศึกษา	พื้นที่เป้าหมาย
1. กลุ่มพืชหายาก		
1.1 ตีนอังก้อย	ทดสอบวิธีการปลูกและการจัดการ	ดอยปุย โหล่งขอด แม่มะลอ
2. กลุ่มพืชใกล้สูญหายจากชุมชน		
2.1 มะกลิ้ง	ทดสอบวิธีการขยายพันธุ์โดยการเสียบยอด	โหล่งขอด แม่พริก
3. กลุ่มพืชมีศักยภาพและอื่นๆ		
3.1 มะแตก	ทดสอบวิธีการขยายพันธุ์โดยวิธีการเสียบยอด และตอนกิ่ง	ห้วยเป้า
3.3 มะขม	ทดสอบวิธีการขยายพันธุ์โดยวิธีการเสียบยอด และตอนกิ่ง	โหล่งขอด แม่พริก

- 3) ทำการบันทึกข้อมูลวิธีการขยายพันธุ์ การปลูก และการเจริญเติบโตของพืชที่ศึกษา

- 4) สรุปผลการศึกษา

1.4 การศึกษาการจัดตั้งองค์กรชุมชน ในการขับเคลื่อนกิจกรรมของธนาคารอาหารชุมชน (Food bank) อย่างต่อเนื่อง

พื้นที่ดำเนินงาน : โป่งคำ (บ้านป่าแดด) ปากกล้วย หุ่นหลวง (บ้านห้วยอีค่าง)

- 1) คัดเลือกพื้นที่ที่จะดำเนินการจัดตั้งองค์กรชุมชน โดยพิจารณาจากความสำเร็จผลการดำเนินงานที่ผ่านมา กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน และศักยภาพของชุมชน
- 2) กำหนดเป้าหมายการจัดตั้งองค์กรชุมชนในการขับเคลื่อนกิจกรรมของธนาคารอาหารชุมชนที่เหมาะสมกับแต่ละชุมชน
- 3) จัดประชุมสมาชิกชุมชน กลุ่มอนุรักษ์พันธุ์พืชของชุมชน เพื่อหารือแนวทางในการจัดตั้งองค์กรชุมชนในการขับเคลื่อนกิจกรรมของธนาคารอาหารชุมชน
- 4) วางแผนกิจกรรมขององค์กรชุมชนในการขับเคลื่อนกิจกรรมของธนาคารอาหารชุมชน
- 5) ปฏิบัติงานตามแผนและติดตามผลการดำเนินกิจกรรม
- 6) สรุปบทเรียนที่ได้จากการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน

2. การศึกษาภูมิปัญญาและการฟื้นฟูพืชท้องถิ่นและความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อเป็นแหล่งอาหารของชุมชนบนพื้นที่สูง

2.1 การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับวิธีการปลูกพืช การเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์พืชท้องถิ่นของแต่ละชุมชน

พื้นที่ดำเนินงาน : โป่งคำ (บ้านป่าแดด) ปากกล้วย วาวี (บ้านดอยช้าง) แม่สอง (บ้านวะโดโกร) หุ่นหลวง (บ้านห้วยอีค่าง)

- 1) ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับวิธีการปลูกพืชและการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์พืชท้องถิ่นของแต่ละชุมชน โดยการสัมภาษณ์และบันทึกข้อมูลรายบุคคล
- 2) การจัดเวทีชุมชนเพื่อนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เกี่ยวกับวิธีการปลูกพืชและการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์พืชท้องถิ่นเพื่อกับสมาชิกชุมชน เพื่อเป็นการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่ได้รวมทั้งเป็นการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และภูมิปัญญาเกี่ยวกับวิธีการปลูกพืชและวิธีการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์พืชท้องถิ่นร่วมกัน
- 3) สรุปผลการศึกษา

2.2 การฟื้นฟูพืชท้องถิ่นเพื่อเป็นแหล่งอาหารในป่าธรรมชาติ พื้นที่เกษตรกรรม และสวนหลังบ้าน (Home garden) โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

พื้นที่ดำเนินงาน : ศ.แม่สะเรียง (บ้านป่าแป๋) หุ่นหลวง (บ้านห้วยอีค่าง) แม่ลาน้อย (บ้านดง) ห้วยเสี้ยว (บ้านใหม่สันคะยอม) โป่งคำ (บ้านป่าแดด) ปากกล้วย วาวี (บ้านดอยช้าง) แม่สอง (บ้านวะโดโกร) ดอยกลาง และแม่พริก

- 1) สืบหาข้อมูลสถานการณ์พืชท้องถิ่นในชุมชน โดยการจัดเวทีร่วมกันเพื่อค้นหาพืชท้องถิ่นที่สูญหาย หายากขาดแคลน หรือที่ชุมชนต้องการ ทั้งในพื้นที่ครัวเรือน เกษตรกรรม และป่าธรรมชาติ และการเก็บข้อมูลพืชท้องถิ่นที่มีในครัวเรือน พื้นที่เกษตรกรรม และสวนหลังบ้าน
- 2) วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการจัดเวทีและเก็บข้อมูลพืชเกี่ยวกับชนิดและปริมาณพืชที่ต้องการฟื้นฟู
- 3) วางแผนการฟื้นฟูพืชท้องถิ่นในแหล่งธรรมชาติ พื้นที่เกษตรกรรม และสวนหลังบ้าน (การเตรียมต้นพันธุ์/เมล็ดพันธุ์ การเพาะขยายพันธุ์ ชนิดพืชที่จะปลูกฟื้นฟูในแต่ละแหล่ง) และปฏิบัติงานตามแผนงาน
- 4) การติดตามผลและการสรุปผลการดำเนินงานร่วมกับชุมชน

2.3 การศึกษาการเปลี่ยนแปลงชนิดพืชและประเมินผลการใช้ประโยชน์พืชท้องถิ่นในชุมชน

พื้นที่ดำเนินงาน : แม่ลาน้อย (บ้านดงและห้วยห้อม) แม่สะเรียง (บ้านป่าแป๋) หุ่นหลวง (บ้านห้วยอีค่าง) แม่พริก

- 1) วางแผนการเก็บข้อมูลชนิดพืชท้องถิ่นที่มีในบริเวณครัวเรือน สวน ไร่ นา และพื้นที่ป่าธรรมชาติ และการนำไปใช้ประโยชน์ แบ่งเป็น 2 ระยะได้แก่ ก่อนดำเนินการโครงการวิจัยและชนิดพืชที่มีหลังการดำเนินกิจกรรมโครงการวิจัย) โดยการจัดทำแบบสอบถามหรือแบบบันทึกข้อมูล
- 2) ทำการเก็บข้อมูลชนิดพืชท้องถิ่นที่มีในบริเวณครัวเรือน สวน ไร่ นา และพื้นที่ป่าธรรมชาติตามแผนที่ได้วางไว้
- 3) บันทึกและวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการเก็บข้อมูล
- 4) สรุปผลการศึกษา

3. การศึกษาการถ่ายทอดองค์ความรู้และส่งเสริมการใช้ประโยชน์พืชท้องถิ่นสู่ชุมชนอย่างต่อเนื่อง

3.1 การศึกษาถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์พืชท้องถิ่นจากผู้รู้สู่ชุมชนและโรงเรียน และส่งเสริมการใช้ประโยชน์ในชุมชน

พื้นที่ดำเนินงาน : ปากกล้วย โป่งคำ (ป่าแดด) หุ่นหลวง (บ้านห้วยอีค่าง) ห้วยเสี้ยว แม่ลาน้อย (ห้วยห้อม) รร. ปากกล้วย รร. ป่าแดด

- 1) การสรุปองค์ความรู้และภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์พืชท้องถิ่นของชุมชน
- 2) การวางแผนการถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์พืชท้องถิ่นจากผู้รู้สู่ชุมชน และส่งเสริมการใช้ประโยชน์ในชุมชนในรูปแบบที่เหมาะสมกับชุมชนหรือโรงเรียน โดยวางแผนร่วมกับชุมชนและโรงเรียน
- 3) ดำเนินการการถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์พืชท้องถิ่นจากผู้รู้สู่ชุมชน/โรงเรียน
- 4) ติดตามและสรุปผลการถ่ายทอดความรู้และส่งเสริมการใช้ประโยชน์พืชท้องถิ่นสู่ชุมชน

3.2 การวิเคราะห์และถ่ายทอดองค์ความรู้และส่งเสริมการใช้ประโยชน์พืชอาหารเป็นยาสู่ชุมชน

พื้นที่ดำเนินงาน : ปากกล้วย โป่งคำ: ป่าแดด หุ่นหลวง (บ้านห้วยอีค่าง) ห้วยเสี้ยว แม่ลาน้อย (บ้านห้วยห้อม)

- 1) การสรุปชนิดพืชอาหารท้องถิ่นที่มีของแต่ละชุมชน
- 2) การวิเคราะห์ชนิดพืชอาหารท้องถิ่นที่มีสรรพคุณเป็นพืชอาหารเป็นยา โดยอ้างอิงองค์ความรู้มาจากองค์ความรู้และภูมิปัญญาของผู้รู้ในพื้นที่ดำเนินโครงการวิจัยอื่น ฐานข้อมูลของกระทรวงสาธารณสุข ข้อมูลหัตถภูมิ หรือองค์ความรู้และภูมิปัญญาแพทย์พื้นบ้าน
- 3) วางแผนการถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาและส่งเสริมการใช้ประโยชน์พืชอาหารเป็นยาสู่ชุมชน โดยวิธีการต่างๆ เช่น การให้ความรู้โดยการบรรยาย ถ่ายทอดความรู้โดยวิทยากรผู้รู้ในชุมชน ระหว่างชุมชน หรือแพทย์พื้นบ้าน หรือการให้ความรู้ในรูปแบบ โปสเตอร์ แผ่นพับ เอกสาร
- 4) ติดตามผลการให้ความรู้เกี่ยวกับการนำการถ่ายทอดความรู้ไปใช้ประโยชน์และสรุปผลการดำเนินกิจกรรม

3.3 การพัฒนาระบบฐานข้อมูลด้านการฟื้นฟูแหล่งอาหารและความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชนเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในระดับชุมชนและหน่วยงาน

พื้นที่ดำเนินงาน : รร. บ้านปากกล้วย

- 1) กำหนดเป้าหมายการนำระบบฐานข้อมูลด้านการฟื้นฟูแหล่งอาหารและความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชนในการนำไปใช้ในระดับชุมชนและหน่วยงาน
- 2) ชี้แจงร่วมกับชุมชนหรือหน่วยงานเป้าหมายเกี่ยวกับการนำระบบฐานข้อมูลด้านการฟื้นฟูแหล่งอาหารและความหลากหลายทางชีวภาพไปใช้ และหาหรือความต้องการของระบบฐานข้อมูลที่ให้นำไปใช้
- 3) พัฒนาระบบฐานข้อมูลเพิ่มเติมที่จะนำไปใช้ในระดับชุมชนและหน่วยงานให้ตรงตามเป้าหมายและสอดคล้องกับความต้องการ

- 4) ทดสอบระบบฐานข้อมูลร่วมกับหน่วยงานเป้าหมาย เพื่อปรับปรุงระบบฐานข้อมูลให้มีประสิทธิภาพในการใช้งานมากขึ้น

3.4 การสนับสนุนให้มีจุดรวบรวมองค์ความรู้ให้เป็นแหล่งเรียนรู้และจัดแสดงการใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นและความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืนในระดับท้องถิ่น โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

พื้นที่ดำเนินงาน : โป่งคำ: ป่าแดด ปากกล้วย หุ่นหลวง (บ้านห้วยอีค่าง)

- 1) คัดเลือกพื้นที่ที่จะจัดทำจุดรวบรวมองค์ความรู้ให้เป็นแหล่งเรียนรู้และจัดแสดงการใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นและความหลากหลายทางชีวภาพ
- 2) ทหารีร่วมกับชุมชน/หน่วยงาน ในการจัดทำแหล่งเรียนรู้ที่เหมาะสมของแต่ละชุมชน และวางแผนการจัดทำจุดรวบรวมองค์ความรู้และจัดแสดงการใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นและความหลากหลายทางชีวภาพ
- 3) การปฏิบัติตามแผนงานที่วางไว้
- 4) การติดตามผลการใช้จุดรวบรวมองค์ความรู้เพื่อนำมาปรับปรุงจุดเรียนรู้ให้มีความเหมาะสมมากยิ่งขึ้น

4. การศึกษาแนวทางที่นำไปสู่การปกป้อง คุ่มครองพืชท้องถิ่นและ/หรือการบริหารจัดการพื้นที่เป็นถิ่นกำเนิดพืชท้องถิ่นโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

4.1 การศึกษาวิเคราะห์แนวทางในการดำเนินการที่นำไปสู่การปกป้อง คุ่มครองทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ/หรือการบริหารจัดการพื้นที่เป็นถิ่นกำเนิดพืชท้องถิ่นโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

พื้นที่ดำเนินงาน : ศ. หุ่นหลวง (บ้านห้วยอีค่าง)

- 1) การคัดเลือกพื้นที่จากพื้นที่ที่ดำเนินโครงการวิจัยเพื่อนำไปสู่การคุ้มครองพืชท้องถิ่น/หรือการบริหารจัดการคุ้มครองพื้นที่ที่เป็นถิ่นกำเนิดพืชท้องถิ่น
- 2) การศึกษาข้อมูลและแนวทางในการการคุ้มครองพื้นที่ถิ่นกำเนิดและคุ้มครองพืชท้องถิ่นร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

4.2 การสนับสนุนและผลักดันชุมชนในการเตรียมความพร้อมการดำเนินงานเพื่อรองรับการคุ้มครองพื้นที่ถิ่นกำเนิดสมุนไพรและพืชท้องถิ่น

- 1) การศึกษาข้อมูลและแนวทางในการการคุ้มครองพื้นที่ถิ่นกำเนิดและคุ้มครองพืชท้องถิ่นร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
- 2) การหารือร่วมกับชุมชนที่คัดเลือกเกี่ยวกับการคุ้มครองพืชท้องถิ่น ใน รูปแบบพื้นที่คุ้มครองสมุนไพร หรือการบริหารจัดการโดยชุมชน
- 3) การประชุมร่วมกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับกระบวนการคุ้มครองพื้นที่ถิ่นกำเนิดและคุ้มครองพืชท้องถิ่น
- 4) การจัดทำแผนปฏิบัติการร่วมกัน
- 5) การดำเนินการตามแผนปฏิบัติการและการติดตามความก้าวหน้า

6) การสรุปผลการดำเนินงานร่วมกัน

5. กิจกรรมอื่นๆ: การถ่ายทอดองค์ความรู้การอนุรักษ์ พันธุ์ และส่งเสริมการใช้ประโยชน์พืชท้องถิ่น และความหลากหลายทางชีวภาพระดับชุมชน

พื้นที่ดำเนินงาน : ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงป่าเมี่ยง แม่ลาน้อย (บ้านดงและบ้านห้วยห้อม) หุ่นเริง แม่แฮ อินทนนท์ อ่างช้าง แม่สะป๊อก หนองหอย ห้วยโป่ง ดินตัก และม่อนเงาะ

- 1) การอบรมถ่ายทอดความรู้และขั้นตอนการปฏิบัติงานด้านการอนุรักษ์และพันธุ์แหล่งอาหารและความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชนให้กับเจ้าหน้าที่ส่วนกลาง
- 2) การจัดประชุมชี้แจงวัตถุประสงค์และเป้าหมายของโครงการร่วมกับเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย รวมทั้งการกำหนดชนิดพืชหายาก/ใกล้สูญหายจากชุมชน
- 3) สนับสนุนการรวมกลุ่มสมาชิกและดำเนินกิจกรรมการเพาะขยายพันธุ์พืชท้องถิ่น
- 4) การอบรมถ่ายทอดองค์ความรู้ การเพาะขยายพันธุ์ การปลูก และการปฏิบัติรักษาพืชท้องถิ่นให้กับกลุ่มสมาชิก
- 5) การศึกษาดูงานพื้นที่ตัวอย่าง เพื่อแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และพรรณพืชระหว่างชุมชน
- 6) สนับสนุนการจัดทำแปลงสาธิต/แปลงรวบรวมพืช/ครัวเรือนต้นแบบ ที่มีการปลูกพันธุ์พืชท้องถิ่นเพื่อใช้ประโยชน์เป็นแหล่งอาหารและสมุนไพรของชุมชน
- 7) จัดกิจกรรมรณรงค์ปลูกพันธุ์พืชท้องถิ่นในพื้นที่ป่าใช้สอยของชุมชน (ในฤดูฝน)
- 8) สนับสนุนสื่อการเรียนรู้การอนุรักษ์ พันธุ์ และใช้ประโยชน์พืชท้องถิ่นและความหลากหลายทางชีวภาพ